

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Infoühiskond ja sotsiaalne heaolu õppekava

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika eriala

Carmen Rootsi

Lapse- ja noorukieas perevägivalda kogenud noorte täiskasvanute tagasivaade lapsepõlvele

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Merle Linno, MSW

Tartu 2020

Autorideklaratsioon

Käesolevaga kinnitan, et olen koostanud bakalaureusetöö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjandusallikad ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Carmen Rootsi

28.05.2020

ABSTRACT

Young adults' throwback on their childhood experiences with domestic violence.

The Council of Europe Convention of preventing and combating violence against women and domestic violence defines domestic violence as any act of physical, sexual, psychic or economical violence that takes place In the family or between the walls of the home or between former or current spouses or partners regardless of whether the offender lives or has lived in the same place of residence with the victim.

According to Yearbook of Crime in Estonia in 2019 (2020) 4119 incidents of domestic violence were registered in Estonia in 2019, which is 14% more compared to 2018. At least 30% of the crime victims are children or children who have witnessed violence between parents. The same study reveals that in 2018 87% of the perpetrators of domestic violence were men and 80% of the victims were women. Five people lost their lives due to domestic violence in 2019, 46 during the last five years.

It is known that not all incidents of domestic violence have been registered or processed, which means that statistics is based on registered crimes only and actual numbers are not known.

Existence of children in a family does not diminish the risk of domestic violence (Paats, 2010). On the contrary, the same author has found that in families with children more partners have suffered from violence: every tenth 15-74 year-old living in a family with children has experienced spiritual violence and almost as many physical violence.

This research looks on domestic violence experienced in childhood or adolescence as traumatic. The aim of the research is to find out how young adults describe their childhood experiences of domestic violence, what their relationships with the violent parent are like today and what help traumatized children have sought or received. I used the qualitative approach method and conducted interviews in March 2020.

The research deals with both spiritual and physical violence, victims of violent behaviour and witnesses of violence between parents. It is known that witnessing domestic violence has a deep psychological effect on children and also forms their perceptions of role models and family

relationships. It is possible that it can create ground for continuing violent patterns for further generations. (Soo, 2010)

Based on the purpose of the paper I sought answers to the following questions:

1. How would you describe your childhood?
2. What kind of violence was experienced in your childhood?
3. How is the relationship with violent parent(s) today?

The study is divided into three parts. The first part gives a theoretical overview describing the background: child abuse in a family and its different forms, signs of domestic violence in children, ways of helping those children.

The second part describes the study method and the process of collecting data.

The third part presents the analysis of the data collected from interviews, discussion, description of the material and conclusions based on it.

SISUKORD

ABSTRACT.....	3
SISSEJUHATUS	6
I TEOREETILINE ÜLEVAADE	8
1.1 LASTE VÄÄRKOHTLEMINE PERES.....	8
1.1.1 Mõisted	8
1.1.2 Väärkohtlemise mõjud lapsele	9
1.1.3 Laste väärkohtlemise riskitegurid	9
1.1.4 Väärkohtlemisele viitavad märgid lastel.....	10
1.2 SÄILENÕTKUS.....	13
1.3 ABIVAJAVAST LAPSEST VÕI HÄDAOHUS OLEVAST LAPSEST TEATAMINE JA VAJADUSPÕHINE PEREKONNAST ERALDAMINE	14
1.3 Probleemiseade.....	16
II METOODIKA	17
2.2 Andmekogumismeetodi kirjeldus.....	17
2.3 Uurimuse eetiline aspekt.....	18
2.4 Uurimuse käik.....	18
2.5 Analüüsimetod.....	19
2.6 Eneserefleksioon	20
III ANALÜÜS JA ARUTELU.....	21
3.1 Perestruktuur	21
3.2 Emotsionaalne vägivald.....	23
3.3 Füüsiline vägivald.....	25
3.4 Hooletusse jätmine ja majanduslik vägivald	28
3.5 Väärkohtlemisest teatamine ja väärkohtlemise psühholoogilised tagajärjed.....	29
3.6 Tänased suhted vägivallatsenud lapsevaemaga.....	33
KOKKUVÕTE	35
KASUTATUD ALLIKAD	37
Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	41

SISSEJUHATUS

Naistevastase vägivalda ja perevägivalda ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsioon (2018) defineerib perevägivalda kui igasugust füüsilist, seksuaalset, psüühilist või majanduslikku vägivalda akti, mis leiavad aset perekonnas või koduseinte vahel või endiste või praeguste abikaasade või partnerite vahel, sõltumata sellest, kas vägivaldaakti toimepanija elab või on elanud ohvriga samas elukohas.

Aastaraamatu "Kuritegevus Eestis 2019" (2020) kohaselt registreeriti 2019. aastal Eestis 4119 perevägivaldakuritegu, mida on võrreldes aastaga 2018 14% rohkem. Vähemalt 30% perevägivaldakuritegude ohvriks on lapsed või on lapsed vanemate vahelist vägivalda pealt näinud. Sama statistilise ülevaate tulemuste kohaselt olid perevägivalda toimepanijatest 85% mehed ja ohvritest 81% naised. Perevägivalda tõttu hukkus aastal 2019 5 inimest. Viimase viie aasta jooksul on perevägivalda tõttu kaotanud elu vähemalt 46 inimest.

On ka teada, et info kõikidest perevägivalda juhtumitest ei ole jõudnud politseini või menetlusse - see tähendab, et statistika põhineb vaid registreeritud kuritegudel ning tegelikku numbrit ei oska keegi öelda.

Laste olemasolu ei vähenda perevägivalda riski (Paats, 2010). Sama autor on leidnud, et pigem on lastega leibkondades partnerite seas enam neid, kes on kokku puutunud vägivaldaga: iga kümnes 15-74-aastane, kes elab lastega leibkonnas, on kokku puutunud vägivaldaga.

Vägivalda all on käesolevas töös käsitletud nii vaimset kui ka füüsilist vägivalda, lisaks ka otsest vägivalda ohvriks olemist kui ka lapsevanemate vahelise vägivalda pealt nägemist, mis on last või noort negatiivselt mõjutanud. On teada, et vanemate vahelist vägivalda pealt näinud lastele avaldab see tõsist psühholoogilist mõju, kujundades neis arusaamu peresuhetest ja soorollidest ning luues soodsa pinnase vägivaldamustri edasikandumiseks põlvest põlve (Soo, 2010).

Käesolev töö keskendub lapsepõlves või noorukieas kogetud perevägivaldale kui traumale. Minu töö eesmärk on uurida, kuidas kirjeldavad perevägivalda kogunud noored täiskasvanud enda lapsepõlvekogemust. Lisana on soov ka uurida, millised on vägivaldatsenud lapsevanema ja intervjueritavate tänased suhted ning millist abi on traumakogemusega lapsed saanud või otsinud. Kasutasin kvalitatiivset lähenemist ja viisin läbi intervjuud märtsikuu vältel.

Bakalaureusetöö koosneb kolmest osast. Esimene osa annab teoreetilise ülevaate, mis kirjeldab uurimuse tausta: laste väärkohtlemine peres ja selle liikide tutvustus, perevägivaldale viitavad märgid laste puhul, säilenõtkus ja väärkoheldud laste vajaduspõhine ajutine või püsiv perekonnast eemaldamine. Töö teine osa kirjeldab uurimismeetodit ja andmete kogumise protsessi. Kolmandas osas on esitatud intervjuude kaudu kogutud materjali analüüs, arutelu ning selle põhjal tehtud järeldused.

I TEOREETILINE ÜLEVAADE

1.1 LASTE VÄÄRKOHTLEMINE PERES

1.1.1 Mõisted

(Lasteabi, i.a) defineerib lapse väärkohtlemist kui lapse füüsilist ja psüühilist heaolu alandavat käitumist, mis seab ohtu lapse eakohase arengu ja tervisliku seisundi. Lapsed võivad olla vägivaldses peres otsesed ohvrid, teiste vägivalla pealtnägijad või -kuuljad, langeda kogemata ohvriks teisele isikule suunatud vägivalla korral või olla haaratud teise isiku vastu suunatud vägivalda (Kriminaalpoliitika..., i.a).

Kriminaalpoliitika koduleheküljel (i.a) on toodud välja erinevad väärkohtlemiste liigid ja kirjeldused. Seal kirjeldatakse emotsionaalset väärkohtlemist kui emotsionaalse pingeseisundi tekitamist lapsele, mis võib põhjustada raskeid või pöördumatuid kahjustusi lapse emotsionaalsele arengule. Emotsionaalne väärkohtlemine on lapse kohtlemine väärtusetuna, ebaadekvaatsena, mitteamastatuna ja -vajatuna.

Füüsilist väärkohtlemist defineerib Kriminaalpoliitika kodulehekülg (i.a) kui vanema või hooldaja tahtlikku, mitteõnnetuslikku füüsilise jõu kasutamist lapse suhtes. Füüsilise väärkohtlemisega seotud tegevused on järgnevad: tõukamine, väänamine, juustest tirimine, otsene löömine käe, jala või mingi esemega, lämmatamine, põletamine jpm.

Ka lapse hooletusse jätmine on väärkohtlemine (Kriminaalpoliitika..., i.a). Lapse hooletusse jätmine on sama allika kohaselt vanema või hooldaja kohustuste mittetäitmine lapse füüsilise, vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse arengu eest hoolitsemisel. Sama allika kohaselt on lapse hooletusse jätmise liigid järgmised: füüsiline hooletusse jätmine, emotsionaalne hooletusse jätmine, järelvalvetus, hariduslik hooletusse jätmine.

Kuigi lapse kehalist karistamist vanema või mõne teise täiskasvanu poolt on aastasadu õigustatud lapse distsiplineerimismeetodiks, siis on hakatud tänapäeval mõistma, et füüsiline karistamine on samuti oma olemuselt füüsiline vägivald lapse vastu (Soo, Reitelmann, Laan, 2012). Soo jt (2012)

kirjutavad, et sarnaselt füüsilisele väärkohtlemisele tekitab kehaline karistamine lapsele hirmu, valu ja alandust. Lastekaitseadus (2018) järgi on lapse kehaline karistamine lapse väärkohtlemine.

Perevägivalda taunimine ning ka laste kaitsmine perevägivalda nägemise või kogemise eest muutub järjest aktuaalsemaks ning tõsisemaks probleemiks. See ei tähenda, et probleemi ei ole varem olnud, vaid sellest on hakatud rohkem rääkima ja läbi selle on ka ohvrid saanud julgust vägivaldses peresuhtes pöörduda politsei poole.

1.1.2 Väärkohtlemise mõjud lapsele

Väärkohtlemise käes kannatavad lapsed kogevad erinevaid emotsionaalseid probleeme (Holmes, 2013). Sama autor kirjutab, et sõltuvalt lapse arengufaasist ning vanusest võib olla perevägivaldal lapsele erinev mõju. Erinevus tuleneb sellest, et nooremad lapsed on rohkem sõltuvad oma lapsevanematest – eriti emast ja ema toimetulekust ning heaolust. Brawn, B.W. ja Bzostek, S. (2003) on võrrelnud erinevaid lapsepõlve etappe vanuse lõikes ning vägivalda kogemise mõju vastavatel etappidel. Nende järgi kogevad või näevad imikud ja noored lapsed (kuni 8 eluaastat) pealt perevägivalda kõige rohkem, kuna lapsevanemad või hooldajad on arvamusel, et lapsed on liiga noored, et saada aru, mis toimub. Brawn ja Bzostek (2003) väidavad, et lapsed, kes kogevad perevägivalda selles vanusevahemikus, kogevad kasvades rohkem usaldusprobleeme, neil on suuremaid probleeme lohakusega, ei suuda areneda eakaaslastega samas tempos, kannatavad suurema tõenäosusega vaimsete häirete käes, on suurema tõenäosusega agressiivsed ja mässumeelsed.

1.1.3 Laste väärkohtlemise riskitegurid

WHO (2016) seletab perevägivalda riskitegureid eri valdkondade ja probleemide kaudu. Sama allika kohaselt võivad vägivalda põhjuseks olla erinevad raskused lapsega, probleemid lapsevanema ja/või hooldajaga ning probleemid kogukonnaga ja sotsiaalsete faktoritega.

WHO (2016) rõhutab, et laps on perevägivalda ohver ning teda ei tohi juhtunud süüdistada. Allikas tuuakse riskitegurid seoses lastega, mis võivad viiva lapsevanemad nii kaugemale, et laps võib sattuda vägivalda ohvriks. Nendeks riskiteguriteks võivad olla näiteks füüsilised iseärasused, vaimse või füüsilise puudega laps, soovimatu raseduse korral sündinud laps (WHO, 2016). Centers for disease control and prevention (2020) kohaselt on suurem tõenäosus langeda väärkohtlemise ohvriks lastel, kes on alla 4aastased või on suurema hooldusvajadusega, näiteks füüsilise või vaimse puudega.

Lapsevanema ja/või hooldajaga seotud riskitegurid on WHO (2016) kohaselt järgmised: raskused lapsesse kiindumisel, lapsevanem(ad) on olnud ise lapsepõlves vägivalda ohvrid, alkoholi või narkootikumide kuritarvitamine, majanduslikud raskused peres, puuduvad teadmised lapse arengu kohta.

Sotsiaalsed ja kogukondlikud faktorid, mis tõstavad lapse väärkohtlemise riski, on WHO (2016) kohaselt suur töötuse ja vaesuse määr, puuduvad või minimaalsed programmid ning süsteemid ennetamiseks laste väärkohtlemist, madal üldine haridustase, kultuuriline norm uskuda, et lapsevanemal on lapsest kõrgem staatus ning füüsilise karistamise on normaalne. Ka James ja Green (2018) kinnitavad, et suurema tõenäosusega esineb laste väärkohtlemist vaesemates piirkondades. Autorid lisavad, et lisaks on riskitegurid puuduvad võimalused hariduseks, puuduv perekondlik tugivõrgustik ja sõltuvusainete liigtarvitamine.

Väärkohtlemise kogemus lapse- ja noorukupõlves ei ole vaid ühes elukaare osas esinev probleem ja tunnused, mis avalduvad ning siis teise eluetappi jõudes üle lähevad. Väärkohtlemise mõjud võivad mõjutada kogu väärkoheldud lapse edasist elu (WHO, 2016). Sama allika kohaselt on pikaajalisteks väärkohtlemise mõjudeks suurem tõenäosus olla täiskasvanueas väärkohtlemise ohver, depressioon, suitsetamine, alkoholism, narkootikumide kuritarvitamine. Sama allikas seostab ka ülekaalulisust ja ebatavalist seksuaalset käitumist lapsepõlves kogetud vägivaldaga.

1.1.4 Väärkohtlemisele viitavad märgid lastel

Käesolevas peatükis kirjeldan, kuidas väikelaste, koolieelikute, nooremate koolilaste ning teismeliste puhul ära tunda väärkohtlemist. Vägivallale viitavate märkide puhul on oluline

arvestada asjaolu, et kõikidel lastel ei väljendu väärkohtlemisele viitavad tunnused ühte moodi ning iga kahtluse korral tuleb tegeleda juhtumipõhiselt. Peatükis kirjeldatud tunnused on üldised ning enamlevinumad, kuid kindlasti on veel märke, mis viitavad väärkohtlemisele, kuid mida ei ole siin esitatud.

Füüsilisele väärkohtlemisele viitavad märgid

Child welfare information gateway (2007) kohaselt on kõige levinumad laste ja noorte puhul füüsilisele väärkohtlemisele viitavad märgid seletamatud vigastused kehal, erineva paranemisastmega vigastused kehal, hirm koju mineku ees, hirm täiskasvanute tähelepanu ees.

Vastavalt eale, on võimalik välja tuua ka spetsiifilisi füüsilise väärkohtlemisele viitavaid tunnuseid. Kriminaalpoliitika kodulehekülje (i.a) kohaselt on nendeks tunnuseks 0-3eluaasta puhul vastumeelsus füüsilise kontakti suhtes, valu või ebamugavustunne mängimisel või liikumisel ning mahajäämus füüsilises arengus ja motoorsetes oskustes.

Kriminaalpoliitika kodulehekülje (i.a) kohaselt on koolieelikute puhul spetsiifilised füüsilise väärkohtlemise märgid näiteks unehäired, madal enesehinnang ning kaldumus teise inimese sõbralikku käitumist interpreteerida vaenulikuna. Sama allika kohaselt on noorema koolilapse puhul spetsiifilised füüsilise väärkohtlemise tunnused näiteks raskused sõprussuhete loomisel ja hoidmisel, tähelepanudefitsiit, hariduslikud erivajadused.

Showalter, Yoon, Maguire-Jack jt (2019) on leidnud, et füüsilise väärkohtlemise käes kannatanud lapsed kogevad ka posttraumaatilise stressihäire sümptomeid, mille kaudu on võimalik väärkohtlemist ära tunda.

Teismeliste puhul on spetsiifilisteks füüsilise väärkohtlemise märkideks Kriminaalpoliitika (i.a) kohaselt näiteks puudulik enesekontroll, vägivalda kasutamine või kogemine kohtingutel olles, liigvarajane seksuaalne aktiivsus ja deviantne käitumine.

Emotsionaalsele väärkohtlemisele viitavad märgid

(Child welfare information..., 2007) kohaselt viitavad emotsionaalsele väärkohtlemisele enim märgid, mis on seotud märgatavate muutumistega käitumises. Nendeks on liigvarajane täiskasvanuks saamine, agressiivne käitumine, või hoopis vastupidiselt liiga lapselik käitumine ea kohta ning endasse tõmbumine.

Emotsionaalne väärkohtlemine laste ja noorte juures on raskemini märgatav kui füüsiline, kuna on raske eristada, kas tegemist on vaimsest või füüsilisest väärkohtlemisest tulenevate tunnustega või on tegemist halbade iseloomuomadustega. Vaimse väärkohtlemise puhul ei ole ka ohvri kehal vigastusi kahtluste kinnitamiseks. Marshall'i, (2012) kohaselt avalduvad vanuses 0-12 lastel järgmised tunnused emotsionaalse väärkohtlemise tagajärjel: füüsiline agressiivsus, vältiv käitumine, entusiasmi ja järjepidavuse vähenemine. Sama autor kirjeldab, et vanuses 6-12 lisandub emotsionaalse väärkohtlemise märkide hulka ka tõrjutus eakaaslaste poolt, agressiivsus, langenud ning halvad tulemused õppetöös, madal enesehinnang, osavõtmatus ühistegevustest, depressioon. Marshall'i, (2012) poolt esitatud andmete kohaselt väljendub emotsionaalne väärkohtlemine kõige raskemalt vanuses 13-17 - suureneb enesetappude katsete ja enesetappude arv, süveneb depressioon, võib tekkida sotsiaalfobia, ärevushäire või iseloomuhäired. Selles vanusegrupis on Marshall'i (2012) sõnul olulisel kohal ka narkootikumide kasutamise ja kuritarvitamise põhjuste välja selgitamine.

Hooletusse jätmise märgid

Hooletusse jätmise tunnuseid on võimalik eristada vanusest tulenevate iseärasustega (Kriminaalpoliitika..., i.a). Sama allika kohaselt on hooletusse jätmise märgid 0-3eluaasta jooksul märgatav mahajäämus arengus, apaatia ümbritseva suhtes ning eakaaslastega võrreldes väiksem kehakaal ja kasv.

Kriminaalpoliitika kodulehekülg (i.a) kohaselt on koolieelikute puhul spetsiifilised hooletusse jätmise märgid mahajäämus kõne ja muude oskuste arengus, oskamatus või ükskõiksus enese eest hoolitsemisel ja vähene loovus ja õpihimu. Sama allika kohaselt on nooremate koolilaste spetsiifilised hooletusse jätmise märgid õpiraskused, vähene huvi osaleda sotsiaalsetes tegevustes ning tõrjutus eakaaslaste hulgas.

Teismeliste puhul on hooletusse jätmise spetsiifilised märgid alkoholi ja narkootikumide tarvitamine, puudulikud toimetuleku oskused ja koolist põhjusega puudumine ja väljalangemine (Kriminaalpoliitika..., i.a).

1.2 SÄILENÕTKUS

Säilenõtkust defineeritakse kui vaimset protsessi ning käitumist, mis aitab vähendada stressifaktorite, trauma vms mõju indiviidile (Robertson, Cooper, Sakar, 2014). Samad autorid on kirjutanud, et säilenõtkus aitab inimestel paremini kohaneda keerulistes olukordades – see on oskus, mis areneb ajaga ning seda on võimalik ka ise treenida. Olla "säilenõtke" ei tähenda, et stress ja rasked olukorrad ei mõjuta inimest üldse (American Psychological Association, 2020).

Michael Ungar (2013) defineerib säilenõtkust kui kummalist fenomeni – ta kirjeldab, et vägivalda kogemine nooremas eas loob inimestes tugevama ohutunde ja oskuse märgata ja ära tunda sarnaseid ohtlikke olukordi. Vastupidiselt levinud uskumusele, et trauma halvendab inimestel tervet funktsioneerimist, väidab Ungar, et inimesed on ääretult kohanemisvõimelised.

Säilenõtkus on psühholoogiline oskus, mis võimaldab raskustesse sattudes tulla sellest välja vähemalt sama tugevana, kui oldi enne – ei lasta raskustel end murda, vaid leitakse uus viis olukorraga toime tulemiseks, emotsionaalselt tervenemiseks ning edasi liikumiseks eesmärkide poole (Psychology today, i.a).

Säilenõtkus on omadus, mida läbi kogemuste, eneserefleksioonide ja käitumise on võimalik arendada. Säilenõtkust on teadlikult võimalik treenida, suheldes empaatiliste ning usaldusväärsete inimestega, kes tuletavad raskustes meelde, et sa pole üksik (American Psychological Association, 2020). Säilenõtkust soodustavad tegevused on veel enda füüsilise ja vaimse tervise eest hoolitsemine ning meelemärkidest loobumine. Alkoholi, narkootikumide ja muude ainete mõju võib olla lühiajaline, kuid ei tegele probleemi põhjusega ning ei leevenda seda. Säilenõtkust aitab arendada ka positiivsete eesmärkide seadmine ning tervislike mõtete väärtustamine. Kui

eelnimetatud teadlikud säilenõtkuse treenimise võimalused ei toimi, siis on olulisel kohal professionaali abi otsimine (American Psychological Association, 2020).

1.3 ABIVAJAVAST LAPSEST VÕI HÄDAOHUS OLEVAST LAPSEST TEATAMINE JA VAJADUSPÕHINE PEREKONNAST ERALDAMINE

Eestis on iga inimese kohustus teatada abivajavast või hädaolus olevast lapsest (Lastekaitseadus, 2018). Abivajavast lapsest tuleb teatada valla- või linnavalitsuse lastekaitse spetsialistile, hädaolus olevast lapsest tuleb teatada helistades numbril 112. Abivajava lapse puhul ei ole tagatud tema turvatunne, areng ja heaolu, kuna lapse abivajadus võib tuleneda tema võimalikust väärkohtlemisest (Lastekaitseadus, 2018). Sama allika kohaselt seisneb erinevus abivajava lapse ja hädaolus oleva lapse puhul selles, et hädaolus oleva lapse puhul vajab kaitset tema elu ja tervis. Hädaohu korral on nõutud viivitamatu sekkumine. Ohu tõrjumiseks võib olla vajalik lapse kiire toimetamine turvalistesse tingimustesse või lapse perest eraldamine (Lastekaitseadus, 2018).

Pärast seda, kui teade lapsest on jõudnud valla- või linnavalitsuseni ja politseini, on edasise eduka töö eesmärgil vajalik kõiki lapsi puudutavate osapoolte ja võrgustikuliikmete aktiivne koostöö, sest erinevate võrgustikuliikmete koostöös on võimalik last abistada mitmekülgsemalt ja edukamalt (Lasteombudsman, i.a).

Kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja võib eraldada lapse perekonnast ja vajaduse korral määrata lapse ja vanema suhtluskorra enne hooldusõiguse piiramise kohtumäärust, kui lapse jätmine perekonda või vanema ja lapse vaheline suhtlus ohustab lapse tervist või elu (Sotsiaalkindlustusamet, i.a).

Lastekaitsetöötaja teeb kohaliku omavalitsuse üksuse volituse alusel otsuse hädaolus oleva lapse ajutiseks perekonnast eraldamiseks järgmistel juhtudel: lapse ohtu sattumise on põhjustanud lapse hooldusõigust teostav isik oma tegevuse või tegevusetusega, lapse hooldusõigust teostav isik keeldub lapse ajutisest paigutamisest teenuseosutaja juurde sobiva teenuse saamiseks, otsusega eraldatakse hädaolus olev laps perekonnast ja määratakse tema viibimiskoht ning vajaduse korral

lapse ja vanema suhtluskord kuni 72 tunniks alates lapse perekonnast eraldamisest (Sotsiaalkindlustusamet, i.a).

Kui abivajav või hädaohus olev laps on tarvis perekonnast ajutiselt eraldada, suunatakse laps võimalusel Laste Turvakodusse. Laste turvakodu eesmärk on ajutiselt tagada eluase ja esmane abi (Tartu Laste Turvakodu, i.a). Laste turvakodus saavad abi 3-18aastased lapsed ning lapsevanemad, kes pöörduvad koos lapsega. Abivajajaid võetakse turvakodusse vastu ööpäevaringselt, olles suunatud KOV lastekaitse spetsialisti või sotsiaaltöötaja poolt või pöördudes teenusele ise.

Statistikaamet (2019) andmete põhjal oli aastal 2018 turvakoduteenusel perevägivalda tõttu 113 0-17aastast last ning 7 18-24aastast noort. Sama allika kohaselt oli 2018aastal turvakoduteenusel täpsustamata vägivalda tõttu 16 0-17aastast last ja 0 noort vanuses 18-24. Hulkurluse ja koduse hoolimatuse tõttu viibis 2018aastal turvakoduteenusel 174 0-17aastast last ja 0 noort vanuses 18-24 (Statistikaamet, 2019).

Olukorras, kus lapsevanemad ei suuda pakutud toe korral kindlustada lapsele turvalist peresekonda ning vanemlikku hoolt, on riigi ülesandeks tagada lapsele asendushooldus väljaspool lapse perekonda (Sotsiaalministeerium, i.a). Sama allika kohaselt võib asendushooldusel olla laps nii lühi- kui ka pikaajaliselt, sõltuvalt juhtumist. (Sotsiaalministeerium, i.a) kohaselt on asendushoolduse vormideks lapsendamine, eeskoste ja asendushooldusteenus hooldusperes, perekodus, asenduskodus. Asenduskoduteenus on reguleeritud Sotsiaalhoolekande seaduses (2012).

(Eesti Asenduskodu töötajate..., i.a) kodulehe kohaselt võib asenduskodus elada laps, kelle vanemad ei ole tema eest hoolt kandma järgmistel põhjustel: vanemad on surnud, tagaotsitavaks kuulutatud või teadmata kadunud, vanematele on nende piiratud teovõime tõttu määratud eestkostja, vanema isikuhooldusõigus on kohtu poolt piiratud või täiesti ära võetud, vanemad on eelvangistuses või kannavad karistust vanglas.

Tartus tegutseb laste tugikeskus, mis osutab tasuta psühholoogilist abi Tartu linna lastele ja lapsevanematele (Tugikeskuse..., i.a). Tugikeskus (i.a) kohaselt pakutakse abi ka väljastpoolt Tartut pärit perekondadele, kuid siis tasub teenuse eest kas pere või nende kohalik omavalitsus. Tartu laste tugikeskuse põhitegevusteks on pereliikmete ja laste nõustamine, psühhoteraapias ja

kriisiabi (Tugikeskuse..., i.a). Sama allika kohaselt koolitab tugikeskus välja ka lastega tegelevaid spetsialiste ning arendavad koostöövõrgustikku Tartus ja üle Eesti.

1.3 Probleemiseade

Lastekaitseadus (2018) on keelanud laste igasuguse füüsilise ja emotsionaalse karistamise. Väärkohtlemise kogemine lapse- ja noorukupõlves põhjustab eluaegseid negatiivseid mõjusid ohvri heaolule (James, Green, 2018). On oluline, et lapsepõlves kogetud väärkohtlemine ei jääks mõjutama ohvri kogu elu.

Uurimistöö keskendub noortele täiskasvanute narratiividele vägivaldsest lapsepõlvest, mis tõttu uurimistöö fookuses on laste ja noorte emotsionaalne väärkohtlemine, füüsiline väärkohtlemine, hüljatusse jätmine kui ka füüsiline karistamine. Minu uurimistöö eesmärgiks on teada saada ja analüüsida noorte täiskasvanute lugusid vägivaldsest lapse- ja noorukieast ja analüüsida noorte täiskasvanute suhteid lapsevanemaga, kes on olnud last kasvatades vägivaldne. Töö eesmärgist lähtuvalt seadsin järgmised uurimisküsimused:

Intervjuude põhjal soovin lähtuvalt töö eesmärgist saada vastuseid järgmistele küsimustele:

1. Kuidas kirjeldavad uurimuses osalejad vägivalda, mida kogesid lapse- ja nooruspõlves?
2. Millised on uurimuses osalejate suhted vägivaldse lapsevanemaga pärast iseseisva elu alustamist?
3. Millist abi intervjuudes osalenud noored on saanud oma vägivallast tingitud traumaga tegelemiseks?

II METOODIKA

Metoodika peatükis kirjeldan uurimismeetodi valikut, andmete kogumise meetodit ja uurimusest osavõtjaid. Metoodika osas kirjeldan ka bakalaureusetöö uurimuse käiku ning tulemuste tõlgendamiseks rakendatud analüüsimeetodid.

2.1 Uurimismeetodi valik

Bakalaureusetöös on kasutatud kvalitatiivset uurimismeetodit, kuna kvalitatiivne uurimismeetod võimaldab keskenduda teksti peamistele, seisukohast olulistele tähendustele ning võtta arvesse ka ridade vahele peidetut (Kalmus, Masso, Linno, 2015). Kalmus jt (2015) kirjutavad, et kvalitatiivse uuringu andmed võivad pärineda ka intervjuudest ja jutustustest.

2.2 Andmekogumismeetodi kirjeldus

Andmekogumismeetodina kasutasin uurimistöös *online* suulist ning *online* kirjalikku intervjuud. Töö tarbeks viisin läbi individuaalintervjuud. Kasutasin varem enda poolt koostatud intervjuukava, kuid olin valmis küsima ka täpsustavaid küsimusi ning rääkima teemadel, mida ei ole intervjuu kavas.

Murumaa-Mengel (ilmumas 2020) kirjutab, et *online* kirjaliku andmekogumise iseärasuseks on asjaolu, et intervjuu toimub kirjalikult, uurija ja uuritav ei näe üksteist, vastused ja küsimused esitatakse pikema aja jooksul, mitte intensiivselt ja üksteisele vahetult järgnevalt nagu sünkroonse intervjuu puhul. Positiivse aspektina *online* kirjaliku intervjuu puhul toob Murumaa-Mengel (ilmumas 2020) välja, et andmed on kirjalikul kujul juba olemas ning transkribeerimisele ei kulu aega. Keeruliseks muudab autori sõnul *online* suuliste intervjuude juures asjaolu, et vastajad võivad olla pealiskaudsemad. Ühtlasi sõnab Murumaa-Mengel (ilmumas 2020), et suuliste *online* intervjuude puhul tuleb arvestada asjaoluga, et erinevatel sotsiaalmeedia platvormidel esinevad inimesed erinevalt. Kuna viisin läbi kirjalikud intervjuud noorte täiskasvanutega, kes enam-vähem minuga samas vanuses, siis olen teadlik erinevate sotsiaalmeediakanalite iseärasustest, enda

esitamise variantidest sotsiaalmeedias ning ma ei pidanud ma muretsema, et ei mõista nende slängi või generatsioonile vastavat kirjastiili.

2.3 Uurimuse eetiline aspekt

Enne intervjuude läbi viimist olid intervjuueeritavad teadlikud, et nende jagatud lugusid kasutan bakalaureusetöö koostamisel. Andmeid analüüsid ja tõlgendades olen kohustatud kaitsma intervjuueeritavate konfidentsiaalsust. Uurimistulemused on esitatud nii, et inividid ega sündmuste toimumiskohad ei oleks ära tuntavad. Selle tarbeks olen kohanimed muutnud ning kasutan uurimuses osalejate tähistamiseks koodi, kus on välja toodud vaid vastaja sugu ning järjekorranumber. Näiteks esimene tehtud intervjuu, mille olen läbi viinud naisega, on tähistatud koodiga N1, intervjuu mehega on tähistatud koodiga M1. Edasi lähevad koodid vastavalt intervjuudele.

Soovisin olla kindel, et enda uurimistööga kellegi heaolu ei kahjusta, seega enne intervjuuküsimuste koostamist lugesin erinevate trauma liikide, perevägivalda liikide, traumakogemusega toimetuleku, vaimse tervise probleemide jne kohta. Ka Lepik jt (2014) on kirjutanud, et haavatavate gruppide esindajate kaasamisel uuringusse või tundlike temade käsitlemisel tuleb enne koguda infot võimalike traumade kohta ning saadud infost lähtuvalt tuleb planeerida intervjuu vorm.

2.4 Uurimuse käik

Intervjuueeritavate leidmiseks panin 12.03.2020 sotsiaalmeediakanalisse Twitter postituse, kus kirjeldasin bakalaureusetöö eesmärki ning kutsusin üles lapse- ja/või noorukipõlves perevägivalda kogenud inimesi minule kirjutama, kui nad on nõus oma kogemust jagama töö tarbeks. Garanteerisin osalejatele koheselt konfidentsiaalsuse. 14.märtsiks oli mulle kirjutanud 47 inimest, mida oli oodatust väga palju rohkem, kuna ma ei oleks osanud arvata, et niivõrd delikaatset infot ollakse nõus võhivõõraga jagama. 47 vabatahtlikust valisin välja 6, kuna pärast lähemalt tööst

rääkimist otsustasid paljud intervjueeritavad siiski loobuda uurimuses osalemisest. Valituks osutunud kuus intervjueeritavat valisin välja selle põhjal, kes juba end tutvustades jagasid väärkohtlemisega seotud mälestusi. Tundsin, et kui nad juba on valmis mulle enne intervjuud väärkohtlemise mälestusi jagama, et siis on nad ka intervjuudes vabamad rääkima kogemustest. Intervjuude läbi viimiseks kasutasin enda varasemalt koostatud intervjuukava. Riigis valitseva eriolukorra tõttu pidin esialgselt näost-näku intervjuud asendama Skype vestluse ning kirjalike intervjuudega. Et tagada jätkuvalt vastaja anonüümsus, salvestasin tulemused arvutisse kasutades koodi – esimene intervjueeritud naine sai koodiks N1, intervjueeritud mees M1 jne. Hiljem kustutasin vestlused erinevatel sotsiaalmeedia kanalitel intervjueeritavatega, et ei oleks võimalik vastajat tuvastada.

Intervjuu koosnes kahest alablokist. Esimeses alablokis esitatud küsimuste eesmärk oli uurida vastaja narratiivi enda lapsepõlvest ning teise bloki eesmärk oli keskenduda tänastele suhetele vägivaldse lapsevanemaga. Pean oluliseks ka intervjuus esitatud küsimust, kas intervjueeritaval on lisada midagi, millest ei ole veel räägitud. Taolise küsimuse esitamine võimaldab laiemalt enda jaoks olulisi aspekte kirjeldada – kuna näost-näku intervjuusid ei toimunud kõikidega, siis oli see küsimus vajalik, kuna vestlusesse ei saanud tekkida suunavaid ja jooksvaid küsimusi ja/või seletusi. Uurimuse viisin läbi 2020 aasta märtsikuu jooksul. Intervjuudes osales kuus inimest, vanuses 20-25. Uurimuses osales viis naist ja üks mees, kellest kolmega toimus intervjuu Skype vahendusel ja kolm vastasid intervjuuküsimustele kirjalikult. Skype intervjuude keskmine kestvus oli 38minutit.

2.5 Analüüsimeetod

Andmete analüüsimiseks kodeerisin saadud tulemused transkriptsioonide põhjal. Kodeerimiseks lõin tabeli, kus lisasin intervjuutulemused. Hakkasin otsima ja märgistama sarnaseid märksõnu ja teemasid, nagu näiteks füüsiline karistamine ja alkohol. Selle põhjal jagasin intervjuude kodeerimise tulemused vastavalt temadele. Ka Kalmus, Masso, Linno (2015) kirjeldavad kodeerimist kui tekstilõike markeerimist, millele järgneb teksti osadeks jaotamine eesmärgiga teksti põhjalikult uurida ja mõista. Autorid toovad välja, et kodeerimise puhul on oluline peidetud süvatähenduste esiletõstmine.

2.6 Eneserefleksioon

Töö teema oli minu jaoks väga oluline, kuna kui ülikooli alustades tutvusin lähemalt sotsiaaltöö kontseptsiooni ja eri valdkondadega, muutus lastekaitse ja laste ja perede toetamine minule kõige südamelähedamaks teemaks ja uurimisvaldkonnaks. Kindel siht oli see, et ka bakalaureusetöö tuleb teemal, mis on seotud raskustes noorte või peredega. Olles ise kasvanud keerulise taustaga suguvõsas, siis tean, kui oluline on mõista ohvrite tundeelu, käitumise põhjuseid, ohule viitavaid märke jne. Kui alguses oli hirm, et töö võib mõned enda vanad haavad lahti kiskuda või mälestused meelde tuua, siis töö valmides sain iseendas kindluse ja turvatunde, et olen juhtumistest paranenud ja suudan neid adekvaatselt analüüsida ning nendega elada. Uurimistöö analüüsi kirjutades tuli aga välja, et väga paljud noored täiskasvanud kannatavad siiani traumade mõjude all. Minu pikaajaline soov on, et praeguses ja/või tulevases generatsioonis kasvavad tervema vaimse tervisega inimesed, kelle lapsepõlv pole võtnud neilt võimalust olla funktsioneeriv täiskasvanu.

Intervjuude läbiviimine polnud sugugi nii hirmuäratav, kui olin alguses kartnud, kuna olen saanud praktikal Tartu Linnavalitsuse lastekaitsevaldkonnas kui juhtumikorraldaja juures kogemust traumakogemusega laste ja noortega suhtlemisel ja intervjukeerimisel. Ühtlasi olen puutunud kokku ka töökohal raskustes noorte ja peredega, kes vajavad nõustamist või abi.

Töö vormistamine ning üheks tervikuks moodustamine oli oodatust keerulisem, kuna eriolukorra tõttu riigis jäid ära loengud, kus küsida oma küsimusi ning arusaamatuste korral pidevalt täpsustada. Tundsin ka, et juhendajat pidevalt tüüdata ei ole viisakas ja asja eesmärk.

III ANALÜÜS JA ARUTELU

Kolmandas peatükis kirjeldan, milline oli intervjueeritavate pere ning selle roll nende eludes. Lisaks on eraldi peatükkidena kirjeldatud, milliseid väärkohtlemise liike intervjueeritavad kogesid. Kirjeldan ka, millist abi on intervjueeritavad saanud ning millised on väärkohtlejate ja intervjueeritavate suhted olnud pärast iseseisvumist.

3.1 Perestruktuur

Käesolevas peatükis on kirjeldatud, kuidas intervjueeritavad vaatavad tagasi oma lapsepõlvele. Peatükis on välja toodud erinevaid kogemusi lapse- ja nooruspõlvest, näiteks kes kasvatas lapsi, üldised mälestused lapsepõlvest, mälestused pühadest, meenutused lapsevanema(te) alkoholismist.

Tulemustest selgus, et laste väärkohtlemist ei osanud kahtlustada mitte keegi, kuna lapsed olid väliselt hästi kasvatatud, viisakad, reisisid palju ning lisaks oldi pärit jõukamatest perekondadest, mis ei tekitanud ohumärke. Signs of a child abuse (i.a) kohaselt teebki väärkohtlemise märkamise asjaolu raskemaks see, et kõikidel lastel ei esine füüsilisi vigastusi, ebanormaalselt eakohast käitumist või lapsed ei räägi juhtunust. Uuringutulemustest selgus, et väärkohtlemist esineb ka jõukates ja pealtnäha hästi toimetulevates perekondades. On intervjueeritavaid, kelle mälestused lapsepõlvest ja oma perekonnast on vastuolulised, kuna ühest küljest oli ilus lapsepõlv, kus oldi majanduslikult kindlustatud, reisisid palju jne. N3 ja N5 kirjeldasid, kuidas nende majanduslik olukord oli teistega võrreldes parem, ning nende vanemad said materiaalselt neile lubada rohkem, kui eakaaslastele võimaldati. Ometigi selle perepildi taga esines erinevat väärkohtlemist. Kuna perekuvand paistis edukas, siis ei kahtlustanud keegi, et lapsi väärkoheldakse. On iseenesest mõistetav, et kui ei teki väärkohtlemise kahtlust, siis ei jääda olukorra üle pikemalt mõtlema.

N3: /.../, Ühest küljest oli mul ilus lapsepõlv, reisisime perega palju ja olime majanduslikult väga hästi kindlustatud. Kui muidu olid meil emaga suhted soojad, siis oli mu ema alkohoolik, millega kaasnesid mitmed traumad. ’’/.../, Jõulud, mil on ka mu sünnipäev, olid stressirohked, ja mäletan, et umbes 9-aastasena kirjutasin oma päevikusse, et mu ainus kingisoov on see, et emme on kaine. ’’

Intervjueeritava N5 perekonnas oli ka juhtum, kus pereema teatas, et ta ei ole lapsi kunagi tahtnudki ja lõpetas emakohustuste täitmise, jättes lapsed hooletusse ja kogu vastutuse isa õlule. Kuna pereisa töötas, ning ei saanud igapäevaselt lapsi kasvatada, siis ei leidnud lapsevanemad lahkuminekuks võimalust. Selle kõige juures elas siiski pere jõukalt ning jällegi ei kahtlustatud peres toimuvat väärkohtlemist.

N5: *‘.../’, Tuli mu ema ühel päeval koju, ja ütles isale, et ta ei ole kunagi neid lapsi tahtnud ja tahab sellest kõigest väljapääsu. Kuna aga isa käis endiselt pikki päevi tööl, ei olnud lahkuminek võimalik. /.../’, Selle kõige juures olime majanduslikult siiski heal järjel ning elasime paremat elu, kui keskmine Eestlane.’*

Intervjueeritavad kasvasid peamiselt ühe lapsevanemaga või hoopis vanavanematega, kuna bioloogiline vanem ei olnud valmis last kasvatama ja lahkus, jäeti hiljem pere maha või saadi lapsevanemateks noores vanuses, kus ei tulnud sellega kaasnevate kohustustega toime. Lisaks saab ühe intervjueeritava puhul tuua välja, et ta ise ei soovinud ema koormata, mistõttu tõmbus endasse.

M1: *‘.../’, Kuna ema sai mu kõigest 17aastaselt, siis ma veetsin enamasti aega vanavanematega või üksi, sest emal oli vaja käia tööl ja koolis.’ /.../’, Ma ei tahtnud kunagi emale koormaks olla.’*

Ühe intervjueeritava isa suri, kui intervjueeritav oli vaid 2aastane, ning ta ei mäleta temast palju. Ema jäi lapsega üksi ning asuti elama koos vanavanematega, kus ema kohustusi hakkas kandma pigem vanaema.

N1: *‘,Elasime viiekesi kolme toalises korteris – mina, vend, ema, vanavanemad. Isa suri, kui olin 2, mis tõttu ei mäleta ma temast suurt midagi. Olen lapsest saadik enda vanaema rohkem emaks pidanud, kui enda ema.’ /.../*

Intervjueeritava N2 perekonnas oli intervjueeritav lapsepõlves pidevalt huvitegevustega hõivatud, ning selle kõrvalt keetis vaba aja vanavanematega. Tema perekonnas jättis isa perekonna maha, mille tagajärjel jäi intervjueeritav kasvama emaga ning vanavanemate toel.

N2: *‘,Käisin hästi palju trennides ja huviringides ja tormasin üleüldiselt palju ringi. Kui ma polnud trennides või koolis, veetsin aega vanaema ja vanaisaga nende kodus.’ /.../’, 2008. aasta jõuludel pärast kingituste jagamist jättis isa meie pere maha. Ta lihtsalt ei tulnud enam koju.’*

Kõikide intervjueeritavate lood, perekonnad ja kogemused olid erinevad. Kirjeldasin, kuidas meenutavad intervjueeritavad neid osasid lapsepõlvest, mis ei olnud peamiselt väärkohtlemisega seotud, kuid vaatamata sellele olid traumeerivad.

3.2 Emotsionaalne vägivald

Käesolevas peatükis kirjeldan emotsionaalset vägivalda, mida lapsed ja noored kasvades kogesid. Emotsionaalse väärkohtlemise põhjustajad olid nii emad, isad kui ka kasuisa. Lapsi hirmutati, neid manipuleeriti, kasutati manipuleerimisvahenditena lapsevanemate vahelistes tüldes. Ühtlasi oli läbiv teema olukord, kus intervjueeritavad tundsid, et nende peres armastatakse õdesid-vendasid rohkem, kui neid, mis tekitas neis alaväärsust, kurbust ning madalat enesehinnangut. M1 puhul ähvardas kasuisa laste ema laste kuuldes ära tappa, kui teda maha jäätakse.

N1: *"/.../, „Ema hoidis alati venda rohkem kui mind, enamusi tüldi, karjumised jms sain alati mina enda kaela, kaasaarvatud lugematud süüdistused, alandused. Kui ei vastanud ema kõnedele, siis juba teadsin, et kodus ootab mind karistus.” /.../, „Vaimselt alandati, tehti enesehinnang maatas. Siitamaani kajab peas ema mõnitav lause, et miks ma end nagu lits riidesse panen, kuigi sel hetkel käisin 7.klassis, kui seda esimest korda kuulsin.”*

M1: *"/.../, „Algul tundus mu kasuisa väga tore inimene, ta mängis minuga ja ostis mulle mänguasju jne. Aga see kõik muutus üsna kiirelt, sest saime emaga teada, et tal on tõsised alkoholiprobleemid. Lisaks sellele oli ta veel äärmiselt ebastabiilne ja temaga rääkides ei teadnud kunagi, mis sealt tulla võib.” /.../, „Üks esimesi asju, mille pärast mind värdjaks kutsuti, oli selle pärast, et ma kasutasin tema arvates liiga palju šampooni, kui juukseid pesin.” /.../, „Venna sünniga sain aru, et kasuisa justkui vihkab mind.” /.../, „Kui ema ütles, et jätab kasuisa maha, siis lubas kasuisa ema üles otsida ja ära tappa. Teda isegi ei huvitanud, et mina ja mu vend seda pealt kuuleme.”*

Intervjueeritavad M1 ja N1 tundsid mõlemad, et nende perekonnas armastatakse rohkem väiksemat venda. Lapsevanemad võisid arvata, et last, keda nad teadlikult või alateadlikult rohkem hoiavad, teiste laste väärkohtlemine ei mõjuta, kuid siiski ei olnud emotsionaalse vägivalla eest ka nemad kaitstud, sest WHO (2016) liigitub emotsionaalse vägivalla alla peretülide pealt nägemine,

mida pidid kogema mõlemad väiksemad vennad. Olgugi, et nemad ei olnud otsesed ohvrid, siis peretüli nägemine ning kuulmine, et isa tapab ema ära, on väärkohtlemine.

Intervjuudest selgus, et hirmutamist kasutati laste distsiplineerimise eesmärgil. See tekitas neis suurt hirmu võimaliku füüsilise väärkohtlemise ees. Lisaks füüsilise väärkohtlemise hirmule kardeti ebaõnnestumist, kuna sellega kaasnes avalik häbi ja alaväärsustunne. Intervjuudest tuli ka välja, et halbadel ja rasketel hetkedel kasutasid lapsevanemad ära häid hetki, et öelda lastele, et nad on ära hellitatud ning neil ei ole õigust oma negatiivseid tundeid tunda. Ka laste tunnete allasurumine ja nende taunimine on emotsionaalse vägivalla liik.

Uurimustulemustest selgus, et oli peresid, kus nõudmised lastele olid väga kõrged ning lastele on otseselt välja näidatud, et nende tulemustega ja sooritusvõimega ei olda rahul. Lapsevanemad on olnud väga suured kriitikud lapse tegemiste suhtes, mis on tekitanud tugevat alaväärsuskompleksi, madalat enesekindlust. Samuti leidsid lapsevanemad lapsi kasvatades, et halvad tulemused koolis viivad ebaõnnestunud tulevikuni. Vägivaldala põhjustav lapsevanem pani intervjuueeritavaid lapsepõlves tundma, et nad ei ole kunagi piisavalt head. Intervjuueeritavaid kummitavad veel tänase päevani lapsevanemate öeldud laused, et nad ei ole piisavalt head või et nad ei saa millegagi hakkama. Selle tagajärjel kannatavad paljud intervjuueeritavad madala enesehinnangu käes.

N3: /.../,Lisaks olid mu vanemad kasvatuses väga karmid, st kui mingi ebaõnnestumine oli, kaasnes sellega tohutu häbi- ja alaväärsustunne. Näiteks, kui ma reaalkooli I klassi sisse ei saanud, viskas mu ena tähistamiseks ostetud koogi avalikult prügikasti. ’’/.../ ,„Samas kasutas ema hästi ära aegu, mil asjad halvasti olid, öeldes mulle, et mul pole mõtet vinguda ja nutta, sest mul on palju asju ja ma olen reisinud rohkem, kui mõni täiskasvanu, ning et ma olen ära hellitatud.’’

M1: „Ma olen käinud paljudel olümpiaadidel ja paarikümnel reaalinete võistlusel, aga ma ei olnud mitte kunagi piisavalt „hea“. Lisaks sellele ma mängisin ka üsna kõrgel tasemel jalgpalli ja ma olin oma vanuses Eesti tugevaimate kergejõustiklaste seas. Kasuisa leidis alati põhjuse, miks ma siiski olen koolis idioot ja trennis laisk. Vahet ei olnud kui palju ma neid asju võitsin.’’

N1: /.../, Mina sain ainult süüdistusi, et miks mul paremad hinded pole, miks ma rohkem vaeva ei näe, halva hinde peale (ema jaoks 3 ja 4) kuulsin kuidas lõpetan hesburgeris wc puhastajana. Pani tundma, et olen väärtusetu. Ei mõistnud, miks mina teistest halvem olen ja sellist asja kogema pean. Arvasin alati, et asi on minus.’’

Lisaks selgus intervjuudest, et pealtnäha õnnetuslikud juhtumid, näiteks millegi kogemata maha kukutamine kutsus esile hirmu füüsilise vägivalda ees. See on huvitav tulemus, kuna kui täiskasvanu kukutab maha kommipaberi või lõhub kogemata taldriku, siis koristatakse see lihtsalt kokku ja liigutakse eluga edasi, aga kui see juhtub lapsel, siis karistatakse last.

N2: „Üks kord isa läks ebareaalselt närvi, kui mina (tol ajal 6aastane) jätsin kommipaberi maha, Mäletan, kuidas ta karjus mu peale ning ma olin nurka surutud seljaga seina poole, pisarad voolasid, sest äkki siis ta ei löö mind vitsaga.”

M1 jutustusest oma esimesest autosõidust jäi mulje, et kasuisa tegi seda sel eesmärgil, et laps teda rohkem kardaks ning tema manipulatsioonidele ja väärkohtlemisele alluks. Tema loost selgub ka asjaolu, et lisaksväärkohtlemisele rikuti veel erinevaid mitmeid seadusi – ületati kiirust, sõideti juhilubadeta, alaealine oli roolis ja turvavööd ei olnud kinnitatud. Vaatamata mitmetele seaduserikkumistele ühe autosõidu jooksul, oli intervjuueeritava kasuisal veel jultumust lapse hirmu mõnitada.

M1: „Minu esimene autosõidu kogemus oli 8 aastaselt. Purjus kasuisa (nagu enne mainisin, tal ei olnud lube) süles, kitsal kruusateel, metsa vahel. Istusin tal süles, tema vajutas gaasi ja vahetas käiku, mina pidin roolima. Kiirused olid umbes 110 kandis ja kui ma ütlesin, et see on liiga kiire ja ma ei taha enam sõita, siis tuli mulle vastu „mingi eit oled v“. Kui lumevallid meid tee peal poleks hoidnud, siis me oleks tõenäoliselt mõlemad surnud, sest turvavöö oli sel ajal overrated.”

Kõik intervjuueeritavad kogesid lapse- ja nooruspõlves emotsionaalset vägivalda selle eri liikides. Lapsi ähvardati, manipuleeriti, kutsuti halvustavate nimedega, ei hoolitsetud nende emotsionaalsete vajaduste ja arengu eest ja avalik alandus ja häbistamine. Hirm oma vanemate ees tekkis pealtnäha tühiste asjade tõttu, näiteks kommipaberi maha kukutamine, kuna kardeti vägivaldse lapsevanema reaktsiooni.

3.3 Füüsiline vägivald

Käesolevas peatükis kirjeldan füüsilist vägivalda, mida kogesid intervjuueeritavad lapse- ja nooruspõlves.

Uurimistulemustes selgus asjaolu, et ei saa esineda füüsilist vägivalda ilma vaimse vägivaldata. Olgugi, et kui parasjagu ei olda füüsilise väärkohtlemise ohvrid, siis sees on alati hirm eksimise ees, sest see võib väärkohtlemist esile kutsuda. Perekonniti erines see, kas füüsilise väärkohtlemise ohver oli peres vaid üks laps või kõik peres kasvavad lapsed. N1 ja M1 puhul kannatas füüsilise vägivalda all vaid intervjuueeritav ise, teiste intervjuueeritavate perekondades olid füüsilise väärkohtlemise ohvrid ka õed-vennad.

Vägivallatsejad olid perekonniti erinevad pereliikmed, N1, N3, N5 perekondades oli füüsilise vägivalda kasutaja ema. N2 ja N4 perekonnas oli füüsiliselt vägivaldne isa. M1 perekonnas oli väärkohtleja kasuisa. Intervjuueeritavad meenutasid, et neid löödi rusikatega, labakätega, tutistati, anti rihma ja vitsa. Füüsilist vägivalda kasutati väga palju distsiplineerimismeetodina. Kui jäi koristamata või lõhuti kogemata kööginõud vms, järgnes sellele füüsiline väärkohtlemine. Analüüsides intervjuueeritavate kogemusi füüsilise karistamise tagajärgedega, selgub, et see on jätnud ebameeldivad ja valusad kogemused.

N1: *„Füüsiliselt oli lakse näkku, kehale, nii, et tekkisid verevalumid. Mõningad korrad olen ka rusikaga saanud.”*

N2: *„Isa kasutas minu ja õe peal ka füüsilist vägivalda, mille alla kuulus vitsa andmine, rihm, labakäega löömine, tutistamine, kiskumine.”*

N4: *“/.../, „Kui koristamine jäi tegemata või olime näiteks õega vaasi ära lõhkunud, oli kindel karistus rihma saamine. Vanemas eas, ca 11aastasena olen ka peksta saanud.”*

N5: *“/.../, „Kuigi ma proovisin kodus olla nii eemalehoidev ja vaikne, kui võimalik, kuid siiski esines väga palju vägivalda juhtumeid.” /.../ „Vähemalt korra nädalas lendas kodus nõusid, ema lemmiktegevuseks oli tooliga koos pikali lükkamine ja seejärel käest kinni võtmine ja pea vastu seinale löömine. Vägivaldseks muutus ema kui olin 5aastane, ning kestis, kuni 19 eluaastani.”*

Alkohol on märksõna, mis tuleb välja paljudes intervjuudes. James ja Green (2018) kinnitavad, et risk laste väärkohtlemiseks on suurem perekondades, kus üks lapsevanematest kannatab alkoholismi käes. Intervjuudest selgus, et alkoholi kuritarvitav lapsevanem oli ühtlasi ka suhtes ja laste kasvatuses domineerivam pool. Kneževik, Ratkovic ja Venjovic (2019) läbi viidud uuring kinnitab, et perevägivalda kogunud ohvrite partnerid kannatasid mõõduka kuni tugeva alkoholismi käes. Katerndahl, Burge ja Ferrer (2020) uuringutulemused märgivad, et alkoholismi all

kannatavad inimesed ei ole vägivaldsed vaid joobeolekus, vaid vägivalda võib esineda ka näiteks võõrutusnähtude puhul või olukorras, kus ei tulda ebameeldivate tunnetega toime. Statistikaamet (2019) kohaselt sai lapsevanemate või hooldajate alkoholi liigtarvitamise tõttu turvakoduteenust aastal 2018 134 0-17aastast ning 1 18-24aastane. Sama allika kohaselt sai teenusel tuge aastal 2016 112 last. Olgugi, et ükski minu uurimistöö raames intervjueeritav ei olnud suunatud turvakodu või asenduskodu teenusele, siis see statistika näitab, et teenuse saajate arv on siiski kasvutrendis ning selle loen suurenenud teavitustöö ning rangemate seaduste tulemusteks. See on positiivne, kuna levib teave abistamisvõimaluste kohta ning näitab ka seda, et järjest rohkem abivajavaid lapsi ja noori jõuavad abini.

Intervjueeritava M1 puhul, kelle perekonnas oli vägivaldne tema kasuisa, viisid füüsilise vägivaldani olukorrad, kus kasuisa ei osanud oma soove, nõudmisi jms muud moodi peale suruda või oldi talle vastu hakatud. Kasuisa muutus vägivaldseks ka olukordade puhul, mis on laste puhul uudishimust tulenevalt täiesti normaalsed, näites soov teada saada, kuidas maitseb kassitoit. Ka õues mängides riiete määrimine on miski, mida mänguhoos ikka juhtuda võib, kuid M1 perekonnas järgnes sellele füüsiline karistamine. Võib järeldada, et kasuisa arvas, et kui last füüsiliselt distsiplineerib, siis laps rohkem enda riideid ei määri.

M1: *"/.../, „Esimene füüsiline vägivald oli see, kui ma tahtsin teada, kuidas kassitoit maitseb, Kui ta nägi, et ma proovisin seda, siis tõstis ta mu õhku ja viskas vastu seinu.” /.../, „Kasuisa oli selline, et kui ei suutnud sõnadega oma arvamust peale suruda, siis kasutas füüsilist vägivalda.” /.../, „Umbes 5-6 aastaselt peksis kasuisa vitsaga mu jalad täiesti lõhki, sest ma ei olnud temaga sulgpalli mängimisest huvitatud. See leidis aset suve alguses ja minu ülejäänud suvi möödus dressipükstes.” /.../ „Sain rihma, sest ma määrisin oma dressipüksid ära.” /.../, „Mind löödi keset söömist rusikaga näkku, kui mu ekoolist märkus avastati.”*

N3 puhul soovis intervjueeritava ema teda aknast välja visata, kui laps üritas ema joomisega korrale kutsuda. Intervjueeritav ei mäleta, kas kunagi on teda väärkohelnud ka isa, kellega ta varajases eas lahku kolis. Tal on mälopildid hirmsast isast, kuid ei oska neid enda jaoks lahti seletada.

N3: *„Ema on mulle purjus peaga kallale tulnud ja kui ma talle üks kord 9aastasena ütlesin, et äkki tal oleks vähem probleeme, kui ta nii palju ei jook, üritas ta mind aknast välja visata. Kuna see äratas mu 4aastase väikevenna üles, kellel oli epilepsia(hoog), tiris ta mind juukseidpidi venna*

tuppa.” /.../ „Venda peksis ta vahepeal rihma metallist osaga, aga enamasti sain mina peksa.” /.../ „Isa oli ka vist kunagi vägivaldne, mäletan mingeid mälu pilte lapsepõlvest, kuidas isa oli suur ja hirmus.”

Levinud oli intervjueeritavate perekondades füüsiline vägivald distsiplineerimise eesmärgil, näiteks, et lapsed ei määriks riideid või ei saaks halbu hindeid. Tugevat rolli füüsilise vägivalda tekkel mängis ka lapsevanema(te) liigne alkoholi tarvitamine. Naissoost intervjueeritavate puhul oli erisuseks juustest kiskumine, tutistamine ja sakutamine, mida meessoost intervjueeritav ei kogenu.

3.4 Hooletusse jätmine ja majanduslik vägivald

Käesolevas peatükis on kirjeldatud, kuidas erinevatel põhjustel intervjueeritavad õppisid varajases lapsepõlves enda eest iseseisvalt hoolitsema ning kirjeldatud on ka lugusid, kuidas oldi vastutavad nooremate õdede ja vendade eest. Uuringutulemustest selgus ka uudne asjaolu, et lisaks füüsilisele väärkohtlemisele, emotsionaalsele väärkohtlemisele ja hooletusse jätmisele kasutasid lapsevanemad ka laste peal majanduslikku vägivalda. Intervjueeritava puhul, kes seda kasvades koges, võeti ära tema olümpiaadidel võidetud rahad ning kuna intervjueeritav oli sunnitud väga noorelt tööle hakkama, siis ka märgatava osa sellest omastas vägivaldne lapsevanem ning kasutas enamasti alkoholi ostmiseks.

M1: /.../ „Käisin olümpiaadil ära, sain järgmine päev teada, et võitsin selle. Kool premeeris mind 200 euroga. Kasuisa jõi selle raha minu selja taga maha. Ma ei saanud sentigi.” /.../ „Vanemaks saades ostsin endale auto, mis praktiliselt minu käest ära võeti ja isegi kui mul nõ lubati seda aegajalt kasutada, siis oli tavaline, et olin tüdruku juures öösel ja ärkasin selle peale, et kasuisal oli keset ööd autot vaja.” /.../ „Alati kui mul raha oli, siis hakkas mu kasuisa seda nõudma minult, põhjendades seda sellega, et ma elan seal tasuta ja söön teiste toitu. Pidin siis nõ üüri, kommunaalide ja toidu eest maksma tema arvates.”

N3 ja N4 olid sunnitud varajases eas iseseisvuma, kuna vanem(ad) olid tööl, ning alati ei olnud sugulasi, kellele lapsi hoida viia. Mõlemad intervjueeritavad hoolitsesid lisaks iseendale ka

nooremate õdede-vendade eest, vastutades ühtlasi ka koristamise eest. Intervjueeritavad õppisid varakult endale toitu valmistama, sest muidu oleks näljas olnud.

N3: /.../,*Majandusliku heaolutundega kaasnes see, et ema oli väga palju tööl ning pidin oma väikevenna eest juba baastasena hoolitsema hakkama. Olles vanim laps, tundsin endal liiga suurt vastutust.*''

N4: /.../,*Alates vanusest 4 ja 5 hakkasime üksi kodus olema päeval. Kuna mina olin vanem, siis vastutasin oma õe eest, aga ka kodu eest, kui vanemad tulid, pidi olema alati meie mängud kokku koristatud ja suuremaks saades lisandusid ka muud kodutööd.*''

N5 puhul ütles ema selgelt välja, et tema ei ole lapsi kunagi soovinud, ning ta näitas ka seda oma käitumises ja suhetes lastega välja. Tema lapsed olid alati lasteaias viimased, keda koju viidi, kuid samas oli ajastus hästi läbi mõeldud, et isa ei kahtlustaks.

N5: /.../,*Olime lasteaias alati viimased, keda kuskil kella 7 ajal õhtul alles peale võeti, vahetult enne, kui isa töölt koju jõudis, selleks, et isa ees kõik normaalne tunduks. Emaga me koos kunagi aega ei veetnud ja kui oligi juhus, kus nt kumbki lastest haigena koos emaga kodus pidi olema, siis eelistas ema pigem päevad läbi arvutis olla ja lastest mitte välja teha. Ka kooliajal olime vennaga mõlemad väga iseseisvad, kunagi ei küsinud emalt kodutöödega abi ja harjusime iseendale sööki leiutama.*''

3.5 Väärkohtlemisest teatamine ja väärkohtlemise psühholoogilised tagajärjed

Intervjuutulemustest selgus, et naissoost intervjueeritavad otsisid ja leidsid abi rohkem, kui meessoost intervjueeritav. Naissoost intervjueeritavad soovisid lapsepõlves abi otsida näiteks Lasteabist. Doward (2016) kirjutab, et 28% meestest tunnistavad, et nad ei otsi psühholoogilist abi, samal ajal kui naistest väitis seda vaid 19% uuringus osalejatest.

M1 tõdeb, et teda küll häirib emotsionaalne kinnisus ja inimeste eemale lükkamine, kuid samas on ta ka kindel, et ta ei otsiks kunagi psühholoogilist abi, kuna tema arvates on emotsionaalne kinnisus ainus kahju, mida vägivaldne lapsepõlv temas tekitas. Küll aga tunnistab ta ka endale ise, et ehmub inimeste järsemate liigutuste peale. Kuid kuna teda see ei häiri, siis ei motiveeri see ka abi otsima.

M1: /.../, *Eks mind muidugi häirib see emotsionaalne kinnisus, sest selle tõttu ma tõukan paljud inimesed eemale ja võin jätta väga külma mulje. Aga olen üsna kindel, et ma ei lähe mitte kunagi selle tõttu abi otsima, sest peale kinnisuse mu lapsepõlv mulle teistsugust kahju ei tekitanud, peale selle, et alati kui keegi mingi järsema liigutuse teeb, siis ma automaatselt võpatan ja olen valmis ennast kaitsma. Aga see mind ei häiri.*''

Intervjueeritav N3 kartis pärast ema katset teda aknast välja visata otsida abi, kuna kartis, et sellele järgneb veel suurem probleem Lapsed räägivad juhtunust, kuna kardavad, et neid usuta, tahetakse lapsevanemat kaitsta või vältida suuremaid probleeme (Psychology Today, 2019).

N3: *„Ma tahtsin korra helistada Lasteabi numbrile, kui see aknast välja viskamise intsident oli, aga ma ei julgenud, sest kartsin, et tuleb suurem jama.*''

Intervjueeritava N5 puhul tuli välja asjaolu, et vägivaldses peres kasvamine oli tema psüühikat nii tugevalt rikkunud, et tal olid tekkinud sellest füüsilised sümptomid. Enne arstile pöördumist ei osanud ta kahtlustadagi, et tema halb füüsiline enesetunne võib olla seotud vaimse tervisega.

N5: /.../, *Kurtsin endiselt uneprobleeme ja üleüldist halba olemist. Kuna kõik vereproovid olid korras, siis tookord lahkusin arsti kabinetist vaimse enesetunde küsimustikuga. Järgmisel korral arstile minnes sain juba ärevushäirete ja pideva depressiooni diagnoosi. Olen siiani nüüd selle tõttu võtnud antidepressante ja aeg-ajalt ka väljakirjutatud rahusteid.*''/.../

Intervjueeritava N4 klassijuhataja soovitas tal rääkida oma vanematele, et väärkohtlemine on halb, kuid vanemad olid enda kasvatusstiilis kindlad ning ei võtnud vastu õpetusi ja palveid lapselt. Lisaks oli intervjueeritav füüsilise väärkohtlemise ees nii hirmul, et ei julgenud lubada oma vanematega ka kellelgi teisel rääkida. Kuna ka klassijuhataja ei pöördunud väärkohtlemisest teatamiseks kohalikku omavalitsusse või politseisse, jäi laps oma murega täiesti üksinda. Ta teadis, et klassijuhataja teab, mis tema kodus toimub, kuid probleemi lahendamise vastutus oli pandud lapsele ning nagu ka intervjuus selgus, et tulnud laps sellega toime, sest vanemad ei tahtnud teda kuulda võtta.

N4: *„Alguses oli mul häbi, siis hirm, et kui vanematega räägitakse, siis saan kodus veel rihma selle eest, et teistele rääkisin, mis ka juhtus, mitmeid kordi. Aga kooli minnes last ikka ju julgustatakse a la, et öelge ise oma vanematele, et joomine ja suitsetamine on halb, või et vägivald*

pole lahendus jne. Aga keegi ei mõelnud, kuidas osad vanemad võivad sellele radikaalselt vastata. Et umbes mida laps õpetab.''

Intervjueeritavate seas on neid, kellele on teraapia abi pakkunud, on neid, kel siiski lapsepõlvega sarnastes olukordades tekivad ohuaistingud, ja on ka neid, kel on probleem, kuid ei tunnista endale seda ning arvavad, et tema sümptomid ei ole miski, mis vajaks ravi. Enne, kui ise julgeti otsida ja paluda abi, loodeti, et keegi märkaks laste läbielamisi ning teataks võimuasutustesse või võtaks olukorra lahendamise enda kätte. Pikaajaline harjumus N5 ja N3 puhul, olla vastutav väiksemate õdede-vendade heaolu eest on tekitanud intervjueeritavates tugevad kontrollivajadused ning N5 puhul kahtluse ka obsessiivse-kompulsiivse häire diagnoosile. Intervjueeritavate puhul selgus ka asjaolu, et neile lapsepõlves öeldud sõnad ja alandused käivad nendega ka täiskasvanueas kaasas. Tuntakse, et nad ei ole midagi väärt ja nende enesehinnangud on madalad.

N5: /.../,Teraapias selgus, et kuna ma pidin alati enda ja venna eest hoolitsema, siis tekkisid mul sellest suured kontrollimisvajadused ja ärevushäired. Kõige selle tulemusel läbi aastate arenes mul välja väga sügav suitsiidne depressioon, sest ma ei olnud kunagi millegagi rahul ja ei olnud mul ka usaldust kellegi vastu, arvasin alati, et ega ma ei lähegi kellelegi korda.''

Intervjueeritava N2 puhul järeldaksin, et ta on väärkohtlemisega seotud mälestused endal blokeerunud, mis tõttu ei mäleta ta suuri osasid oma lapsepõlvest. Kuna need mälestused on tal siiski alateadvuses, siis sarnastes olukordades tekivad tal tugevad psüühilised ja füüsilised sümptomid, mis võivad viia paanikahooni, sest ta tunneb sisemuses end sarnaselt, kui lapsepõlves, mil esines väärkohtlemine.

N2: „Tunnen tihti, et väga suuri osasi oma elust ei mäleta ning see teeb mind kurvaks kuna arvatavasti selle põhjuselt on mentaalne trauma ajast, mil isaga koos elasin. Tihtipeale ma ei suuda mäletada aastaid mis on minu jaoks tohutult muret tekitav. Erinevad mõjud, mis lapsepõlvest kogetud perevägivallast on tekkinud, on ikka veel tugevalt näha. Näiteks kui keegi hakkab rõhutatult rääkima, et ma näiteks kuulaks siis ma hakkam koheselt vastu ründama ning ütlen ära karju mu peale, kuigi inimesel polnud see plaaniski. Lisaks kui minu lähedal näiteks üks või enam minust suuremat ja vanemat meest ning nad kas räägivad veidi valjemini/on purjakil, siis mul tekkib see sama kabuhirm, mis oli mul väiksenä ja tihtipeale saan paanikahoo.''

Intervjueeritav N3 käis enda perega pereteraapias pärast depressiooni ja ärevushäire diagnoosi saamist. Toona ta tundis, et pereteraapia tegi asja vaid hullemaks, kuid analüüsides seda, et tema ainsana on enda vägivallatsevale lapsevanemale andestanud ning lapsevanem on teinud enda elus drastilisi muudatusi, siis võib järeldada, et pereteraapiast mingit abi oli. Hefti, Perez, Fürstenau jt (2018) uurisid samuti pereteraapia mõju lapsevanemate vaimse tervise probleemidele ning jõudsid järeldusele, et pereteraapia vähendab vanemlusega kaasnevat stressi.

N3: *„Ma vahel lootsin, et äkki naabrid vm kuulevad ja kutsuvad kellegi appi või et mõni ema sõbranna aitab, aga kedagi polnud. 8ndas klassis sain ma ärevus- ja paanikahäire ning langesin depressiooni, mind pandi haiglasse, aga ma vist otseselt ei julgenud kellelegi rääkida. Siis läksime pereteraapiasse, kus terapeut mu ema manipulatiivsest käitumisest shoki sai ning viimane kord läks mu ema üksinda purjus peaga sinna kohale.”*

Ennetustöö on väärkohtlemise puhul oluline, sest varajasel sekkumisel on võimalik edasist kahju vähendada ning abivajajani jõuda ning teda toetada. Ühtlasi, mida rohkem räägitakse väärkohtlemisest ning selle eri vormidest ning tagajärgedest, on lapsed ja nende kaaslased võimelisemad märkama väärkohtlemisele viitavaid tunnuseid. Eestis on laste väärkohtlemise märkamiseks, probleemi teadlikkuse tõstmiseks ning lastele ja peredele toeks olemise eesmärgil loodud erinevaid riiklikke programme, kampaaniaid ja MTÜ-sid. Näiteks saan tuua Lastekaitseliidu, Lasteabi, Peaasi, Tarkvanem, Ohvriabi. Kõige aktiivsemalt on minule silma paistnud ja tegutsenud Lasteabi. Lasteabi (i.a) teenuse eesmärgiks on võimaldada kõikidel isikutel anonüümselt abivajavast lapsest ning tagada jagatud info jõudmine vastavate spetsialistideni. Eestis käivitati lasteabitelefoni teenus 2009. aastal ning kadunud laste telefoni teenus 2011. aastal Sotsiaalministeeriumi rahastamisel (Lasteabi, i.a).

Väärkohtlemine lapse- ja nooruspõlves on jätnud väga tugevaid märke intervjueeritavate tervisele. On saadud abi psühhiaatritelt, psühholoogidelt kui ka muudelt spetsialistidelt. Lisaks on psühhiaatrid diagnoosinud neil erinevaid meeleoluhäireid – depressioon, ärevushäire, paanikahäire. Negele, Kaufhold, Kallenbach jt (2015) läbi viidud uuringu tulemused kinnitavad, et 61% lapsepõlves emotsionaalset väärkohtlemist kogunud lapsed kogevad elukaare vältel kroonilise depressiooni sümptomeid.

3.6 Täna sed suhted vägivallatsenud lapsevaemaga

Intervjueeritavad N1, N2, N5 ja N4 suhtlevad täna oma vägivallatseva lapsevanemaga väga minimaalselt või üldse mitte. Vanemaga suhtlemine ei pane kedagi neist hästi tundma ning vastamine on raske, mistõttu võetakse selleks pikemalt aega või nagu N1 kirjeldab, *'vastan hambad ristis.'*

N1: *„Mina ema suhtes erilisi tundeid ei tunne, ei tahaks teda isegi oma emaks nimetada.”*

Intervjuudest selgus, et on neid, kes ei suhtle ühe oma lapsevanemaga, kuna tuntakse siiani, et lapsepõlves vägivallatsenud lapsevanem kasutab samu emotsionaalse vägivalla võtteid, mida kasvadeski. Näiteks teeb maha eluoskusi ja õpetab lapsi kasvatama. N1 ei soovi oma ema isegi enda emaks kutsuda ning N2 on täielikult loobunud suhetest oma isaga, kuna seadis enda vaimse tervise ja pereväärtused esikohale. Intervjueeritav N4 on saanud ise lapsevanemaks ning täiskasvanueaga on tekkinud ellu ka turvatunne, mis tõttu julgeb oma vanemale ka vastu hakata, kui tema heaolu kahjustatakse. Ta teab, et olles terves peresuhtes, ei ole toona vägivallatsenud lapsevanemal tema üle materiaalselt ega füüsilist võimu.

N2: *„Tänaseks pole meil suhtlust, kuna isa pole inimene, kes oleks tervislik minule. Tundsin, et mul on vaja oma pereväärtusi kohendada.”*

N4: *„Täna on seis selline, et sain just lapse, ja ütlesin isale otse, et näeb teda vaid kainenena. Nüüd, kui mul on oma pere, julgen talle öelda, mida tunnen, ilma hirmuta kodust või muust ilma jääda. Me pole lähedased, aga ta eksisteerib veel mu elus.”*

Intervjueeritava N5 ema üritab temaga jätkuvalt suhtlust hoida, aga kuna intervjueeritav elab Austraalias ja ema Eestis, siis on tal kergem ema sõnumeid ignoreerida ja nendele vastamiseks piisavalt aega võtta.

N5: *„Umbes paari nädala jooksul korra ta kirjutab ja uurib, kuidas mul läheb, kuid alati võtan paar päeva vastamiseks, kuna mul pole absoluutselt tahtmist temaga suhelda.”*

N3 peresuhted on paranenud. N3 sai oma vägivallatsenud lapsevanemale öelda välja kõik, mida ta arvas, ning sellest sai alguse leppimisperiood. Ta on küll hirmul, et mis saab, kui ema jälle jooma hakkab, kuid ei lase sellel mõttel nende vahelist suhtlust mõjutada. Intervjuust N3-ga on kõige rohkem välja tulnud ka säilenõtkusele omaseid elemente, aga seda ilmselt seetõttu, et saab aktiivselt teraapiat ning tegeleb oma traumaga süvitsi.

N3: *„Kaks aastat tagasi ütlesin emale välja, mida olen tundnud. See oli kohutavalt raske ja me mõlemad nutsime, kuid pärast seda on ema kaine olnud. /.../ „Saame siiski läbi nagu parimad sõbrannad.”*

On märkimisväärne, et intervjuueeritavate hulgast on vaid üks enda vanematega oma probleemid lahendanud ja nende vahel on taas usaldussuhe. Võib järeldada, et kuna toona vägivallatsenud lapsevanem on lõpetanud alkoholi tarbimise, siis näeb ka tema olukordi teise pilgu läbi ning ka intervjuueeritav usaldab ema rohkem, kui too on kaine.

KOKKUVÕTE

Töö eesmärgiks oli analüüsida lapse- ja nooruspõlves vägivalda kogenud noorte täiskasvanute kogemusi, uurida, kuidas on vägivaldse lapsevanema ja vägivalda kogenud intervjueeritava tänased suhted ning millist abi on saanud intervjueeritavad kogetud traumaga tegelemiseks.

Uuringust selgus, et kõik intervjueeritavad on kogenud perevägivalla erinevaid liike ning nad on olnud ise otsesed ohvid ning näinud pealt vanemate vahelist vägivalda. Vägivaldas erines intervjueeritavate perekonnas eri liike, esines füüsilist vägivalda, emotsionaalset vägivalda kui ka laste hooletusse jätmist. Ootamatu tulemusena selgus, et oli ka intervjueeritav, kelle peal lapse- ja nooruspõlves kasutati majanduslikku vägivalda. Tugevat mõju vägivaldsuse tekkele lapsevanematel avaldas liigne alkoholi tarbimine. Ühtlasi ka oli probleemiks lapsevanemate mittedeotlikkus ja soovimatus last kasvatada, liiga noorelt lapsevanemaks saamine ja vägivaldse kasu vanemaga kooselu vaatamata laste- ja noorte vastu toime pandud vägivallale perekonnas.

Intervjueeritavate hulgas oli mitmeid, kes suhtlevad täna oma vägivaldse lapsevanemaga väga minimalistlikult ning pealiskaudselt, kuna suhtlus paneb tunda halvasti. Lisaks on neid, kes on vägivaldse lapsevanemaga suhtlused täiesti lõpetanud ning ei loe vägivallatsetjat enam oma pereliikmeks. Vaid üks intervjueeritav on andestanud, kuna tal tekkis võimalus kõik hingelt ära rääkida ning varasemalt alkoholisõltlasest ja vägivaldne lapsevanem tegi elus suured ümberkohandused ning ei tarbi enam alkoholi ning ei õigusta vägivalda.

Abi on intervjueeritavad leidnud nii psühholoogidelt, psühhiaatritelt kui pereterapeutidelt. Intervjueeritavad on olnud tabletiravil, saanud teraapiat, viibinud haiglaravil. On ka neid, kes ei ole otsinud oma probleemidele meditsiinilist abi, kuna tunnevad, et ei vaja seda.

Leian, et uurimistöö põhjal selgus asjaolu, et olgugi, et lapsevanemaga ollakse bioloogiliselt seotud, siis see on aktsepteeritav, kui väärkohtlemise tagajärjel enam oma lapsevanemaga suhelda ei soovita. Olgugi, et ise ma ei oska end ohvri olukorda seada, siis tutvudes töö tarbeks kasutatud kirjandusega ja kuulates teiste lugusid, olen ma arvamisel, et ohvril on õigus suhtluse üle langetada omad otsused. Töö kirjutamine tekitas minus huvi edasi uurida, mis on saanud väärkoheldud lastest pärast pereteraapiat ja just keskendudes peresisestele suhetele. Pereteraapia mõju väärkoheldud lastele on selle töö põhjal võimalik järgmine uurimus, mida tasub uurida, et

ohvrile parimat võimalikku psühholoogilist abi ja teraapiat pakkuda. Tunnen, et praegu on liiga suur rõhk pandud perekonnasiseste suhete lepitamisele, kuid soovin, et oleks aktsepteeritav ka olukord, kus ohver väärkohtlejale ei andesta. Minu jaoks jääb arusaamatuks, miks juhul, kui naine on perevägivalla ohver, julgustatakse teda meest maha jätma, aga kui lapsevanem väärkohtleb last, siis eeldatakse lapsest, et ta andestab. Kindlasti on lapsevanemaga suhtluse lõpetamine raske, aga on oluline, et on spetsialiste, kes oskavad seda protsessi teha kergemaks.

KASUTATUD ALLIKAD

1. American Psychological Association: Building your resilience. (2020). Kasutatud 07.05.2020, <https://www.apa.org/topics/resilience>
2. Centers for disease control and prevention: Risk and Protective factors. (2020). Kasutatud 28.05.2020, <https://www.cdc.gov/violenceprevention/childabuseandneglect/riskprotectivefactors.html>
3. *Child Welfare Information Gateway: Recognizing child abuse and neglect, signs and symptoms.* (2007). Kasutatud 24.05.2020, <https://www.childwelfare.gov/pubPDFs/signs.pdf>
4. *Department of Services for children, youth and their families: Signs of Child Abuse.* Kasutatud 11.05.2020, https://kids.delaware.gov/pdfs/ists_SignsofChildAbuseMandatoryReporting.pdf?fbclid=IwAR1apBTNC1YsiVBn1vB8VdFWvfVC1htzdYURi71MY96l4_lr_vsUML1RT_Q
5. Doward, J. (2016). Men much less likely to seek mental health help than women. *The Guardian.* Kasutatud 26.05.2020, <https://www.theguardian.com/society/2016/nov/05/men-less-likely-to-get-help--mental-health>
6. Eesti Asenduskodu Töötajate Liit: *Asenduskodu.* (i.a). Kasutatud 09.05.2020, <http://www.eatl.ee/kasulikku/moisted/asenduskoduteenus/>
7. Hefti, S., Perez, T., Fürstenau, U., Rhiner, B., Swenson, C. C., Schmid, M. (2018). Multisystemic therapy for child abuse and neglect: do parents show improvement in parental mental health problems and parental stress? *Journal of marital and family therapy*, 46, 95-109.
8. Holmes, M.R. (2013). Aggressive behavior of children exposed to intimate partner violence: An examination of maternal mental health, maternal warmth and child maltreatment. *Child abuse and neglect*, 37, 520-530.
9. James, F., Green, J. (2018). Long term effects of child abuse: lessons for Australian paediatric nurses. *Australian Journal of advanced nursing*, 4, 42-51

10. Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Kvalitatiivne sisuanalüüs. Kasutatud 07.05.2020, <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
11. Katerndahl, D., Burke, K., Ferrer, R., Becho, J., Wood, J. (2020). Complex Relationship Between Daily Partner Violence and Alcohol Use Among Violent Heterosexual Men. *Journal of Interpersonal Violence*, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0886260519897324>
12. Knežvic, V. A., Ratkovic, D., Vejnovic, A. M., Ivanovic Kovacevic, S., Milatovic, J., Kneževik, J. (2019). The Association between Psychoactive Substance Use and Violence. *Medicinski Pregled/Medical Review*, 72(11/12), 363–366. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.2298/MPNS1912363K>
13. Kriminaalpoliitika kodulehekülj: Lapse väärkohtlemise märgid. (i.a). Kasutatud 06.05.2020, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivald/lapse-vaarkohtlemise-margid#Vakelaps>
14. Kriminaalpoliitika kodulehekülj: Laste väärkohtlemine peres. (i.a). Kasutatud 06.05.2020, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivald/laste-vaarkohtlemine-peres>
15. Kriminaalpoliitika: Kuritegevus Eestis 2019. (2020). Kasutatud 06.05.2020, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevuse-statistika/perevagivald-ja-ahistamine.html>
16. *Lasteabi: Lasteabi telefoni teenus.* (i.a). Kasutatud 13.05.2020, <https://www.lasteabi.ee/meist/lasteabi-telefoni-teenus/>
17. *Lasteabi: Mis on laste väärkohtlemine ja hooletussejätmine.* (i.a). Kasutatud 24.05.2020, <https://www.lasteabi.ee/kusimused-ja-vastused/list/kkk/laste-ja-noorte-seksuaalne-vaarkohtlemine>
18. *Lastekaitseadus (01.01.2018).* Riigi teataja I. Kasutatud 07.05.2020, <https://www.riigiteataja.ee/akt/112122018049>
19. Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno M., Selg, M., Strömpl, J. (2014). Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Andmekogumismeetodid. Kasutatud 07.05.2020, <http://samm.ut.ee/intervjuu>
20. Marshall, N. A. (2012). A clinician's guide to recognizing parental psychological maltreatment of children. *Professional psychology: Research and practice*, 2, 73-79.

21. Murumaa-Mengel, M. (ilmumas 2020). Ekraanide poolt vahendatud intervjuud ja projektiivtehnikad ning loovuurimismeetodid veebikeskkondades. In: K. Tiidenberg, A. Masso & A. Siibak (toim.). *Andmeühiskonna uurimise meetodid*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
22. Naistevastase vägivalda ja perevägivalda ennetamise ja tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsioon (01.02.2018). *Riigi Teataja II*. Kasutatud 06.05.2020, <https://www.riigiteataja.ee/akt/226092017002>
23. Negele, A., Kaufhold, J., Kallenbach, L., Leuzinger-Boheleber, M. (2015). Childhood trauma and its relation to chronic depression in adulthood. *Depression Research and treatment*, 1-11.
24. Paats, M. (2010). Vägivald paarisuhetes – müüdid ja tegelikkus. *Eesti Statistika Kvartalikirjandus*, 3/10, 75-80.
25. Psychology today: Child abuse. (2019: Kasutatud 27.05.2020, <https://www.psychologytoday.com/intl/conditions/child-abuse>
26. Psychology today: Resilience. (i.a). Kasutatud 07.05.2020, <https://www.psychologytoday.com/intl/basics/resilience>
27. Robertson I. T., Cooper, C. L., Sakar, M., Curran, T. (2015). Resilience training in the workplace from 2003 to 2014: A systematic review. *Journal of occupational and organizational psychology*, 88, 533-562.
28. Showalter, K., Yoon, S., Maguire-Jack, K., Wolf, G., K., Letson, M. (2019). Are dual and single exposures differently associated with clinical levels of trauma symptoms? Examining physical abuse and witnessing intimate partner violence among young children. *Child & Family social work*, 25
29. Soo, K. (2010). Paarisuhtevägivald Eestis – levik ja tagajärjed. Tartu Ülikool.
30. Soo, K., Reitelmann, E., Laan, T. (2012). *Sooline vägivald ja perevägivald. Käsi raamat põhikooli õpetajale*. Tallinn: ENÜ sihtasutus.
31. Sotsiaalhoolekande seadus (09.01.2012). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 09.05.2020, <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122011047>
32. Sotsiaalkindlustusamet: Abiks spetsialistile. (i.a). Kasutatud 24.05.2020, <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-pered/lastekaitse/abiks-spetsialistile>

33. Sotsiaalkindlustusamet: Lapse heaolu hindamise käsiraamat. (2017). Kasutatud 06.05.2020, https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/lapse_heaolu_hindamise_kasiraamat.pdf
34. Sotsiaalministeerium: *Asendus ja järelhooldus*. (i.a). Kasutatud 09.05.2020, <https://www.sm.ee/et/asendus-ja-jarelhooldus>
35. Statistikaamet: *Turvakoduteenuse saajad – Aasta, pöördumise põhjus, sugu ning vanusrühm*. (2018). Kasutatud 24.05.2020, <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp>
36. Tartu Laste Turvakodu: *Turvakodu teenuse osutamine ja teenuse kirjeldus*. (i.a). Kasutatud 09.05.2020, <http://turvakodu.ee/et/asutus/dokumendid/turvakodu-teenuse-osutamise-protsessi-kirjeldus/>
37. *Tugikeskuse kodulehekülg* (i.a). Kasutatud 27.05.2020, <http://www.tugikeskus.org.ee/kodu/info>
38. Ungar, M. (2016). Horrible but true: Early abuse can create strenght. *Psychology Today*, kasutatud 09.05.2020, <https://www.psychologytoday.com/us/blog/nurturing-resilience/201603/horrible-true-early-abuse-can-create-strength>
39. World Health Organization: Child maltreatmet. (2016). Kasutatud 09.05.2020, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment>

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Carmen Rootsi,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose:
Lapse- ja noorukieas perevägivalda kogenud noorte täiskasvanute tagasisaade lapsepõlvele, mille juhendaja on Merle Linno, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Carmen Rootsi

28.05.2020